

Bożena Sieradzka-Baziur

KORCZAK A RODZINA

ROZWAŻANIA SEMANTYCZNE

Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Ignatianum w Krakowie

Kraków 2025

Mężowi i Dzieciom

Janusz Korczak (Henryk Goldszmit)

Jestem nie po to, aby mnie kochali i podziwiali,
ale po to, abym ja działał i kochał.
Nie obowiązkiem otoczenia pomagać mnie,
ale ja mam obowiązek troszczenia się o świat, o człowieka.

Janusz Korczak, *Pamiętnik* (2021: 267)

Spis treści

Wstęp	11
Rozdział 1. Rodzina pochodzenia Janusza Korczaka	17
1. Wprowadzenie	17
2. Rodzina od strony matki: Gębiccy	19
3. Rodzina od strony ojca: Goldszmitowie	23
4. Podsumowanie	30
Rozdział 2. Rodzina a religijność	35
1. Wprowadzenie	35
2. Religijność Janusza Korczaka jako dziedzictwo rodzinne i wynik własnych poszukiwań	36
3. Religijność w Domu Sierot i w Naszym Domu	40
3.1. Modlitwy w Domu Sierot: poranne, wieczorne, kadisz	43
3.2. Obchodzenie świąt religijnych w Domu Sierot	46
3.3. Kultywowanie religijności w Naszym Domu	47
3.4. Modlitwa Janusza Korczaka jako środek (auto)formacji wychowawców	48
3.5. Religijna postawa Janusza Korczaka w czasie okupacji niemieckiej ..	50
4. Janusz Korczak jako badacz religijności dziecka	52
5. Podsumowanie	53
Rozdział 3. Struktura i semantyka <i>Jak kochać dziecko. Dziecko w rodzinie</i> ..	55
1. Wprowadzenie	55
2. Makrostruktura i mikrostruktura <i>Jak kochać dziecko. Dziecko w rodzinie</i> ..	59
3. Metatekst i delimitacja tekstu	62
4. Spójność tekstu	66
4.1. Spójność tekstu – koherencja	66
4.2. Spójność tekstu – kohezja	69
5. Funkcje tekstu	71
6. Podsumowanie	75
Rozdział 4. Rodzina w <i>Jak kochać dziecko. Dziecko w rodzinie</i>	77
1. Wprowadzenie	77
2. Pole semantyczne rodzina utworzone na bazie materiału leksykalnego z <i>Jak kochać dziecko. Dziecko w rodzinie</i>	80
2.1. Strefa rodzina ogólnie	81
2.2. Strefa dziecko	84
2.3. Strefa matka	99

2.4. Strefa ojców	105
2.5. Strefa rodzice	106
2.6. Strefa rodzeństwo	109
2.7. Strefa dalsza rodzina	109
2.8. Strefa osoby pracujące dla rodziny	109
3. Podsumowanie	110
Rozdział 5. Rodzina w <i>Jak kochać dziecko. Internat. Kolonie letnie. Dom Sierot</i>	113
1. Wprowadzenie	113
2. Zagadnienia dotyczące rodziny w <i>Jak kochać dziecko. Internat</i>	113
3. Zagadnienia dotyczące rodziny w <i>Jak kochać dziecko. Kolonie letnie</i>	128
4. Zagadnienia dotyczące rodziny w <i>Jak kochać dziecko. Dom Sierot</i>	131
5. Podsumowanie	135
Rozdział 6. Rodzina w <i>Momentach wychowawczych</i>	137
1. Wprowadzenie	137
2. Szkoła miejska – oddział pierwszy	139
3. Klasa podwstępna i wstępna pensji prywatnej	140
4. Helcia	140
5. Stefan Zagrodnik	144
6. Podsumowanie	155
Rozdział 7. Rodzina w <i>Prawie dziecka do szacunku</i>	157
1. Wprowadzenie	157
2. Dziecko w <i>Prawie dziecka do szacunku</i>	159
3. Dorosły w <i>Prawie dziecka do szacunku</i>	162
4. Rodzina i rodzice w <i>Prawie dziecka do szacunku</i>	164
5. Podsumowanie	168
Zakończenie	169
Bibliografia	171
Spis tabel	181
Indeks osób	183
Aneks	185
[Do Biura Personalnego Rady Żydowskiej]	185
Regulamin „Domu Sierot” przy ul. Krochmalnej Nr. 92	189
<i>Dzieła</i> Janusza Korczaka (dane bibliograficzne)	193
Summary. Korczak and the Family: Semantic Reflections	197

Wstęp

Henryk Goldszmit (1878/1879?–1942) to wybitny Żyd i Polak piszący pod pseudonimem Janusz Korczak i powszechnie znany pod tym imieniem i nazwiskiem. Nie jest znana dokładna data urodzenia Korczaka. W pamiętniku pisanym w getcie, kilkanaście dni przed śmiercią, 21 lipca 1942 roku pisarz zanotował:

Jutro kończę sześćdziesiąt trzy albo sześćdziesiąt cztery lat[a]. Ojciec przez parę lat nie wyrabiał mi metryki. Przeżyłem z tego powodu kilka ciężkich chwil. – Mama nazwała to karygodnym niedbalstwem: jako adwokat powinien był ojciec sprawy metryki nie odwlekać (Korczak 1921: 287).

Z zapisu tego wynika, że pisarz brał pod uwagę jako rok swego urodzenia 1878 albo 1879. W liście do Dana Goldiga z 5 grudnia 1934 Doktor napisał: „Tyle różnych papierów mi pogięło, ale mam list rabina, który mnie błogosławił, gdy się urodziłem” (Korczak 2008b: 190). Stella Eliasbergowa pisała we wspomnieniu, że ojca Janusza Korczaka „łączyła przyjaźń serdeczna z naczelnym rabinem Francji (zdaje się, że Zadik Cohnem). Gdy rabin ten dostał zawiadomienie, że Goldszmitom urodził się syn, napisał do nich, winszując, i list swój zakończył prorocstwem: «Pamiętajcie, że urodził się wielki człowiek w Izraelu»” (cyt. za Wojnowska 2008b: 364).

Liczne opracowania biograficzne dotyczące Korczaka ukazują jego drogę życiową jako poczytnego pisarza, znanego pedagoga

i lekarza pediatri. Był on także niez mordowanym działaczem społecznym, zaangażowanym dziennikarzem, biegłym sądowym w kwestiach odnoszących się do spraw dzieci i oficerem (por. Lewin 1999; Olczak-Ronikier 2011). W latach trzydziestych ubiegłego wieku był także popularnym mówcą, występującym m.in. w Polskim Radio (Bystrzycka 2013). Jego życie pełne pasji i zaangażowania społecznego toczyło się na tle tragicznych wydarzeń historycznych. W roku 1937 pisał: „Jestem stary, przeszły już nade mną trzy wojny i trzy rewolucje” (Korczak 2008a: 51). Jak pisze Bożena Wojnowska, Doktor brał udział w wojnie rosyjsko-japońskiej (1905–1906), w I wojnie światowej (1914–1917), a także w wojnie polsko-bolszewickiej (1919–1920), pełniąc funkcję lekarza wojskowego. Trzy rewolucje, o których pisze, to: rewolucja 1905–1906 na ziemiach polskich i w Rosji, a także dwie rewolucje rosyjskie: lutowa i październikowa w 1917 roku (por. Wojnowska 2008a: 301).

Czwartej wojny nie dane było Korczakowi przeżyć, gdyż został zamordowany przez Niemców w obozie zagłady w Treblince w sierpniu 1942 roku.

W latach 1898–1905 studiował medycynę na Cesarskim Uniwersytecie Warszawskim, następnie przez rok w Berlinie (1907/1908) i w 1910 przez niemal pół roku w Paryżu.

W tekście *Jak kochać dziecko. Internat* pisał:

Berliński szpital i niemiecka literatura lekarska nauczyły mnie myśleć o tym, co wiemy, i powoli, systematycznie posuwać się naprzód. Paryż nauczył mnie myśleć o tym, czego nie wiemy, a wiedzieć pragniemy, musimy, będziemy. Berlin to dzień roboczy, pełen drobnych trosk i zabiegów, Paryż to święto jutra z jego olśniewającym przecuciem, potężną nadzieją i nieoczekiwanym tryumfem. Siłę chcenia, ból niewiedzy, rozkosz poszukiwań dał mi Paryż. Technikę uproszczeń, wynalazczość drobiazgów, ład szczegółów – wyniosłem z Berlina [...] Medycyna pokazała mi cuda terapii i cuda wysiłków w podpatrywaniu tajemnic natury. Dzięki niej widziałem po wielokroć, jak człowiek umiera i z jaką bezlitosną siłą, rwąc łono matki, przedziera się na świat do życia płód, dojrzały owoc, by stać się człowiekiem. Dzięki niej nauczyłem się wiązać mozolnie rozproszone szczegóły i sprzeczne objawy w logiczny obraz rozpoznania. I bogaty w doświadczoną świadomość o potęgę praw

natury i geniuszu badawczej myśli ludzkiej stoją wobec niewiadomej: dziecko (Korczak 1993: 210–211, 540, por. też 2021: 76, 462–467).

Znany pedagog prowadził działalność wychowawczą na koloniach letnich z ramienia Warszawskiego Towarzystwa Kolonii Letnich, na które wyjeżdżał z dziećmi warszawskimi, by później realizować ją w pełni w internacie dla polskich chłopców w Kijowie w czasie pierwszej wojny światowej, w Domu Sierot żydowskich w Warszawie, gdzie był kierownikiem w latach 1912–1942, a także w Naszym Domu, czyli w warszawskim sierocińcu dla polskich dzieci założonym w roku 1919, kierowanym przez Marię Falską. Główną treścią prac pedagogicznych Doktora jest system wychowania dzieci osieroconych¹, a także zagadnienie wychowywania dziecka w rodzinie.

Janusz Korczak był też cenionym wykładowcą. Prowadził wykłady w Państwowym Instytucie Pedagogiki Specjalnej, w Instytucie Nauczycielskim i w Studium Pracy Społeczno-Oświatowej Wolnej Wszechnicy Polskiej. Kształcił przyszłych pedagogów w zakładach przygotowujących do pracy freblanki² i prowadził akcje odczytowe dla wychowawców i opiekunów dziecięcych. W roku 1926 założył unikatowe na świecie czasopismo dla dzieci i młodzieży „Mały Przegląd”, które redagował wraz z dziećmi.

Dla przybliżenia sylwetki pedagoga przytaczam w Aneksie podanie, jakie napisał kilka miesięcy przed swoją śmiercią, w trakcie pobytu w getcie warszawskim w czasie II wojny światowej, do Biura Personalnego Rady Żydowskiej. Charakterystyka, jaką w tym podaniu przedstawił, oraz opis niektórych spośród jego dokonań prezentuje go z pewnością lepiej aniżeli każdy inny tekst

-
- 1 „Sierotą jest dziecko, gdy umarli rodzice, sierotą jest i to dziecko, któremu nie urodził się jeszcze rodzic i opiekun ducha” (Korczak 2008a: 188).
  - 2 Freblanka – w wieku XIX i na początku XX nauczycielka małych dzieci. Stosowała metody wychowawcze oparte na koncepcji Friedricha Froebela (1782–1852), niemieckiego pedagoga.

o charakterze biograficznym (por. Korczak 2021: 75–79). Zofia Rosenblum-Szymańska w swoim wspomnieniu zauważa:

Podanie, jakie złożył, jest wykładnikiem jego linii życiowej, jego testamentem. Przedziwny dokument, jedyny w swoim rodzaju! Stary Doktor ma wówczas 64 lata, cechuje go upór, zacięta wola i niezłomny optymizm, wierzy, że „typy kryminalne spośród personelu internatu na Dzielnej dobrowolnie opuszczą znieawidzoną placówkę, z którą wiąże ich tylko tchórzostwo i inercja”. Spodziewa się, że w tej „rzeźni dzieci i domu przedpogrzebowym na Dzielnej 39 będą także bohaterzy”, nie wątpi w to. Dla siebie prosi o mieszkanie służbowe i dwa posiłki dziennie. Przez mieszkanie rozumie „kąt, posiłki z ogólnego kotła, zresztą i tego wyrzec się może”. Podanie przyjęto. Korczak zamieszkał w tym bezdennie smutnym Domu i wziął na swe zmęczone, stare barki troskę o kilkaset ginących z głodu dzieci. Poszedł tam, gdzie nikt nie miał siły pójść. Walczył o dzieci z zaciekłością, jak zrozpaczona matka. Nie poddał się klęsce głodu i zarazy, nie uległ skamieniałym ludzkim sercom (Rosenblum-Szymańska 1979: 262, por. też 1989: 276).

Spuścizna literacka Korczaka jest bardzo bogata. Do roku 2021 wydano 15 tomów jego tekstów w 20 woluminach, w przygotowaniu jest tom 16. Komitet redakcyjny *Dzieł* tworzą: Hanna Kirchner, Marta Ciesielska, a także nieżyjący już Aleksander Lewin oraz Stefan Wołoszyn. Obecnie (2025 rok) przygotowujący jest uzupełniający tom 16, w którym znajdują się suplement oraz indeksy. W ramach tego znakomitego krytycznego wydania zostały starannie zebrane, pogrupowane i opracowane pod względem historycznym i filologicznym wszystkie teksty wielkiego pedagoga. Są to między innymi:

- dzieła literackie: *Dzieci ulicy*; *Dziecko salonu*; *Moški*, *Joski i Srule*; *Józki*, *Jaśki i Franki*; *Szkoła życia*; *Sława*; *Opowiadania (1898–1914)*; *Król Maciuś Pierwszy*; *Król Maciuś na wyspie bezludnej*; *Bankructwo małego Dżeka*; *Kiedy znów będę mały*; *Kajtuś Czarodziej*; *Uparty chłopiec*. *Życie Ludwika Pasteura*; *Senat szaleńców*
- dzieła pedagogiczne mieszczące się w obrębie tetralogii *Jak kochać dziecko*, czyli *Dziecko w rodzinie*; *Internat*; *Kolonie*

letnie; Dom Sierot oraz Momenty wychowawcze i Prawo dziecka do szacunku

- publicystyka pedagogiczna
- publicystyka medyczna, w tym *Obrazki szpitalne*
- publicystyka dla dzieci, w tym *Prawidła życia*
- teksty radiowe, w tym *Pedagogika żartobliwa*
- zbiór modlitw *Sam na sam z Bogiem. Modlitwy tych, którzy się nie modlą*
- listy
- *Pamiętnik*³.

Barbara Smolińska-Theiss podkreśla fakt, że przebrzmiała, zaginęła większość z dorobku pedagogów międzywojnia, a teksty Korczaka są czytane i interpretowane na nowo, zarówno w kraju, jak i poza jego granicami (2014: 68).

Każdy z tekstów wielkiego twórcy zasługuje na osobne badania dotyczące jego zawartości semantycznej, a także języka i stylu. We wcześniejszych moich pracach, które odnotowuję w Bibliografii, poświęconych głównie semantyce tekstów Janusza Korczaka, znalazły się też wątki dotyczące jego zainteresowań badawczych ogniskujących się wokół rodziny. Obecnie postanowiłam zebrać te rozproszone dane w obrębie monografii poświęconej temu wiodącemu zagadnieniu. Rozszerzyłam też korpus tekstów Korczaka poddanych analizom dotyczącym zawartego w nich obrazu rodziny.

Przedmiotem opisu w tej monografii jest rodzina pochodzenia Korczaka, zagadnienie jego religijności i semantyka dzieł pedagogicznych pisarza dotyczących między innymi znaczenia i funkcjonowania rodziny. Zanalizowane zostaną cztery teksty mieszczące się w obrębie zasadniczego tytułu *Jak kochać dziecko*, czyli *Dziecko*

---

3 W trakcie pisania monografii korzystałam z krytycznego wydania *Dzieł J. Korczaka*, pierwodruków jego tekstów oraz z wydań elektronicznych: *Jak kochać dziecko. Dziecko w rodzinie* (1929d); *Jak kochać dziecko. Dziecko w rodzinie* (2012a); *Prawo dziecka do szacunku* (2012b); *Jak kochać dziecko. Internat. Kolonie letnie. Dom Sierot* (2013); *Momenty wychowawcze* (2017b).

w rodzinie, Internat, Kolonie letnie, Dom Sierot. Omówię także inne utwory, w których poruszona została tematyka rodziny, takie jak *Momenty wychowawcze* i *Prawo dziecka do szacunku*. Podmiotem mówiącym w tych dziełach pedagogicznych jest Janusz Korczak, więc cytaty z jego tekstów zostaną przytoczone w bardzo dużym wyborze⁴.

Celem tej monografii jest przede wszystkim wykazanie, że Korczak był nie tylko badaczem reprezentującym pedagogikę opiekuńczo-wychowawczą, ale że zajmował się także zagadnieniami z kręgu nauk o rodzinie – jako lekarz pediatra, pedagog, pisarz i publicysta. Żywię nadzieję, że zaprezentowany przegląd tekstów i poczynione przeze mnie ustalenia badawcze zachęcą naukowców reprezentujących nauki o rodzinie i innych badaczy do zajęcia się dogłębną analizą tekstów Korczaka dotyczących znaczenia rodziny w rozwoju fizycznym, psychicznym i duchowym człowieka, a także uwarunkowaniami społeczno-politycznymi, w jakich funkcjonowały rodziny opisane przez Doktora⁵.

-
- 4 Stefan Wołoszyn zauważał: „Streszczać bardziej szczegółowo książek psychopedagogicznych Korczaka nie sposób, każde bowiem spostrzeżenie i wszelkie refleksje autora są istotne lub znamienne, a przede wszystkim tak sugestywne, że trzeba by po prostu wiele stron niemal cytować dosłownie. Na streszczenie nie pozwala również i styl tych dzieł: błyskotliwy, urywany, zaskakujący zestawieniami nieraz paradoksalnymi, pobudzający do myślenia i kontroli własnej postawy. Przy każdym oddawaniu „własnymi słowami” tego, o czym autor mówi, styl ten naturalnie ginie, a obawiamy się, że może i ginie myśl Korczaka, bo ów styl jest tu nieodłączną cechą myśli” (1978: 49). Podobną opinię wyraża Barbara Smolińska-Theiss, która pisze, że w monografii *Korczakowskie narracje pedagogiczne* oddaje głos samemu Korczakowi, który jest w niej narratorem, przemawia w licznych cytatach (2014: 10–11).
  - 5 Dziękuję bardzo p. Marcie Ciesielskiej, kustoszce „Korczakianum”, pracowni Muzeum Warszawy, za przekazanie mi wielu cennych informacji bibliograficznych, udostępnienie tekstów, między innymi na temat religijności Korczaka, oraz innych cennych materiałów i zwrócenie mi uwagi na pewne błędy i nieścisłości w tekście książki.